

БУДИМИР, ЈЕДНА СУДБИНА

(Из књиге *Улазећи у Варцар*, у настајању)

*Каикад се судбине људи, чији се животи иначе
Крећу колосијецима усљоредним, нейовезаним,
У једном шренушћу додирну и кобно сљећу,
И јесћ зајонећно како се шћо доаћа,
Али шћвоја шрава шћема, шћвоје неогбациво бреме
Јесћ: како шћај шћренушћак, шћшћом, никад
Не шћролази нећо као мора шћшћо одрећује
Унушћарњи живот шћшћомака,
Твој живот,
Траје шћреко свих ових шћодина, шћреко времена,
Када већ одавно нема оних
Којима се дошћодио, које је
Замео.*

Има у овоме спису-сјећању мјесто на којему се спомиње Твој отац као редатељ-аматер који је с *дилећанћима* у Хрватској читаоници *шћредшћављао* Јефтићеву драму *Фра Лукићеве знамење*,¹ и као онај који би био зван на чај Код Будимирових у њихову велику кућу изнад града на Кључкој цести с огромним видиком на цијелу котлину и према Сјеверу, према далеком тмастомодром масиву Чемернице, Када би преко љета из Београда, тих касних тридесетих година Стољећа, у В. код брата Симе долазио гласовити класични филолог И полиглот, слијепи професор Милан Будимир, човјек жива духа, и Дружељубив, па је тражио некога у В. с киме може разговарати На којему од својих дванаест језика, францускоме у овом случају. (Забилежено је како је професор објашњавао поријекло својега Знанственог занимања: „Мајка Јованка је говорила икавски, отац Ијекавски, и ето корена мога интересовања за филологију!“ А у Његовим биографским подацима стоји и ова нотица: „После

¹ Боривоје Јевтић (1894–1959), српски писац, казалишни редатељ и драматург из Босне и Херцеговине. Као припадник покрета Млада Босна, након сарајевског атентата 1914. осуђен на три године тамнице. Оснивач и члан Групе сарајевских књижевника 1928. Драму у пет чинова *Фра Лукићеве знамење* објавио је 1934.

завршене основне школе у родном месту, захваљујући својим комшијама муслиманима, добио је 1902. године стипендију за даље школовање. Тада постаје ђак класичне гимназије у Сарајеву и у њој учи до 1910. године.”)

На споменутом мјесту већ је издалека наговијештено зло и мука, Па ипак је оно прожето становитом топлином, илузијом идиличности, Слоге. Неће, потом, протећи много времена, тек која година, а Пакао ће сићи на земљу: хиљадудеветсточетрдесетпрва. Уздржан Иначе, и програмски хладан, строго чињеничан, тада жупник-љетописац На тренутак попушта, па му биљешка звучи готово као крик: „Страшни грађански рат настао је у нашој држави.“ Али се одмах враћа свому Правом позиву – биљежењу кратких, сухих података, а они, скупљени На одређен начин, говоре више него дебели свесци и дуги говори:

Травањ. Проілашена је Независна Хрваїска држава (їу је и Босна са Херцеїовином). Поїлавник Др. Анїе Павелић, замјеник Др. Осман Куленовић; за врбаску бановину: Др. Викїор Гуїић, сїїожерник. Новом їорейїку веселе се муслимани и Хрваїи, а Срби су силно замишљени и жалосни. У нову усїаишу војску їримају се само каїїолици и муслимани, їријављују се и драївољци. Жидови се їроїоне и їравославци, код великих їрїоваца у радњу їосїављени су комесари, коїи од їродане робе неки дио новца їредају држави.

Свибањ. Чује се да има Срба, оружаних чеїника у Країини; казује се, да су у једном селу ниже Бање Луке убијена 2 њемачка воїника, 2 хрв. усїаше, їе да су 100 Срба їежака Нијемци сїријељали, а у Санском Мосїу да је објешено неколико Срба. Некидан су Нијемци издали їроїлас, да ће за 1 Нијемца убиїи 100 Срба. У Бањој Луци 200 меїара од бановинске зїраде морају се Жидови и Срби из сїанова иселиїи. У бившој врбаској бановини їравославни зову се службено „їрчко-исїочни“. У Варцару сви финанси їрчко-исїочне вјере оїїушїени из службе. За цесїаре їосїављени су неки каїїолици и муслимани. И жандари їравославне вјере су оїїушїени у мјесецу лиїњу.

Срїањ. Сви їрчко-исїочни свећеници у нашем коїару са фамилијама заїворени су били у ноћи 11–12./VII. и слиједеће ноћи одвезени су їрема Србији у ауїобусима. Нијесу їредали оружја два сељака їрчкоисїочне вјере из Сурјана, їе су сїријељани їо жандарима код судске зїраде у Варцару, їријавили су их и свједочили њихови сусједи їрчкоисїочне вјере. На 24./VII. дошло у Варцар 205 особа Словенаца, јер су их иселили Нијемци из Марибора и околице; смјешїени су у школе, а їослије неки у боїаїије їрадске куће їрчкоисїочних. Срби и комунисїи око 25./VII.

диїли усїанак у Дрвару. И ми досїа сїтраха йодносимо, јер их има у Млинишїима и на Шїрбини.

Ето сасвим довољно назначене и постављене сцене за оно што долази. У травњу 1941. за котарскога предстојника „по загребачком налогу“, Како обавјештава љетописац, постављен је „свршени филозоф Јосип Л., рођен у Јајцу 1914.“ (то је наш редатељ-аматер и зналац францускога), А „у граду је основано Народно вијеће: жупник, парох, имам и други грађани (њих око 15), предсједник: Матија Стипанчић, трговац“. Не Бијаше то ништа до цинична симулација цивилне власти, кулиса иза које су Убрзо крваву политику бањалучкога стожерника Гутића марно почели Проводити локални усташки клетвеници, повјереници и оружници. На дан 12. Свибња љетописац биљежи: „У Бању Луку отјерани су из нашег града: Ђорђо Рољић (убијен је), Пајић (враћен) и Симо Будимир.“

Много пута кроз цијело дјетињство и касније, у мајчиним казивањима, Стегнути и горким, понављале су се увијек исте реченице о томе: „...онда смо чули да су ухапшени и одведени Рољић и Будимир, и док је отац на све стране скакао, распитивао и поручивао да их се мора ослободити, Рољић је – како смо касније сазнали – убијен одмах на почетку Малога Правца иза Старог Села покрај онога великог камена уз цесту, а Будимира је прогутао мрак. Тада је он затражио да га разријеше, а они нису били задовољни његовим противљењем прогону Срба, па су га већ крајем свибња смијенили.“

На друкчији начин од двије године млађега брата Милана, и Симо је био Човјек јак, с импресивном биографијом. Рођен 1889. у Варцару од Оца Ђуре, ситног трговца-земљорадника, и мајке Јованке, домаћице, Изучио је економску школу у Маџарској, те још за Аустро-Угарске Почео радити у В. као котарски економ. На недатираној и Неубицираној фотографији видимо га, стасита и лијепа мушкарца, под Пуном опремом припадника скијашких јединица на служењу рока У војсци Монархије. Као српски добровољац у битки на Церу у Коловозу деветсточетрнаесте допао је тешких рана. Заробљен је и Пребачен у неку затворску болницу у Аустрији. Откривши да је у Годинама анексијске кризе био у комитским одредима Воје Танкосића, бечке власти га осуде на смрт. Уочи саме егзекуције, уз Помоћ некога лијечника Чеха, успије побјећи и дохватити се Италије. Како је прездравио, што је радио, о томе не знамо ништа, али је Претпоставити да, енергичан и подузетан, није патио од беспомоћности. У Босну и у Варцар вратио се пред крај рата. У новој држави Будимир Се свим својим моћима дао на подизање краја. Идеали српскога Национализма старог кова и нова идеја *шројлеменоја јединсїва* нису

Се у њему спајали као *џокварена џолиџика*, него су се складно стапали У оквир за пуну посвећеност и преданост конкретном развоју и Добробити људи и краја. Послије рата поново ради као срески економ, Затим је двапут биран за начелника *ојшџине* Мркоњић-Град, а 1935. На Јевтићевој листи изабран је за народнога посланика среза у Скупштини. Из посланичкога клуба владине већине избачен је због гласања против Закона о прихваћању конкордата између Краљевине Југославије и Ватикана. (Упамћено је како је послије тога њему и групи Истомишљеника на колодвору у Бањој Луци приређен величанствен Дочек, те да су кроз центар града ношени на рукама.) Путовао је 1937. У Бугарску на позив митрополита Стефана, који му је даровао двије Вриједне иконе за цркву што ју је канио подићи у селу Подбрду. Када На изборима 1938. није поново изабран, вратио се с истим жаром послу Срескога економа. Унапређење пољопривреде, пчеларства, перадарства, Сточарства, увођење расне стоке, изградња путова, водовода и чесама У селима, задружно организирање градских занатлија, стварање фондова За школовање и опскрбу сиромашних дјевојчица и дјечака – у таквим Прегнућима налазио је Будимир своја задовољства и испуњења. Изгледа Да је посебну страст гајио за сађење монументалних дрвореда; такав Један бијаше дуг седам километара уз равну цесту кроз Билајце звану Велики Правац, засађен племенитом јабуком. Уништен је у Новодобним адаптацијама, проширењима и асфалтирањима цесте.

Тај дрворед и та цеста било је и задње од Будимирова дјела што су Његове очи гледале: њоме су га онога 11. свибња усташе одводиле У Бању Луку, у Црну кућу. У липњу је пребачен у Загреб, одакле Је сину Велимиру послао дописницу са штуром вијешћу да их воде Некамо у Лику. Више од тога задуго послије рата, годинама, о Судбини Симе Будимира нитко није успио сазнати ништа. По Велимирову казивању: „Ни мој стриц, Симин брат, Милан Будимир, професор универзитета у Београду, који је био добар пријатељ са тадашњим усташким функционером Милом Будаком, није успео Да Симу преко Будака спасе.“ Тек у најновије вријеме, с првим Десетљећем Двадесетпрвога вијека, сазнало се: и Симо Будимир Је међу жртвама што леже у страшноме Јадовну.

А наш зналац *францускоја*, *свршени филозоф* и *несуђени коџарски Предсџојник*? И он је *одведен*, само од других побједника и нешто Касније, у *маршевима смрџи* четрдесетпете. Како се он носио са Својим удјелом у судбини Симе Будимира? Је ли се задовољавао Тиме што није знао да је одведен, и да је нешто покушавао кад је Сазнао? Или се гризао? У прилог му иду нека каснија свједочења Да је у непуних мјесец дана својега невољног *џредсџојнишџива*

Доиста чинио све што је могао да спријечи или ублажи зло. У фељтону Што га је десетљећима касније у сарајевском режимском гласилу *Ослобођење* објављивао познати бањалучки публицист с приступом Удбиним архивима, објелодањене су појединости о томе да је чак И озбиљно ризирао. За те детаље обитељско памћење није знало. Када је над својом гробницом, никад утврђеном, безименом, Вјеројатно масовном, у задњем часу, очајан, мислио на своје Најближе, на своје рођене, који га чекају и надају се, је ли му се Будимирова судбина, и оних што њега чекају и надају се, јавила као Огледало или одјек властите? Може ли бити да му је то била задња Слика-мисао? Или је та душа већ била пуста и празна. Ништа о томе Не можеш знати.

А шћо је с ѿобом?

Шћо значи ѿо, да двије давне сугбине,

Два живоѿа шћо су се иначе креѿала колосијецима

Усѿоредним, неѿовезаним,

Па се кобно додирнула у једном једином ѿренуѿку

Посѿану ѿвоје неогбациво бреме

И одређују ѿвој унуѿарњи живоѿи,

Преко свих ових ѿодина, ѿреко времена,

Када већ одавно нема оних

Којима се ѿај ѿренуѿак доѿодио,

Који их је замео?